

DIN NOU DESPRE ORIGINEA PRACTICII MĂRCILOR DE OLAR

PETRE DIACONU

Se știe că una din caracteristicile vaselor ceramice de uz comun, din secolele al VIII-lea — al XII-lea, în jumătatea de răsărit a Europei, cu deosebire în zonele populate de neamurile slave, o constituie „mărcile de olar”¹. Ne grăbim să atragem luarea aminte că mărcile de olar se întâlnesc în arii geografice locuite și de alte populații, cum ar fi românii, de pildă.

Mărcile de olar, realizate mai totdeauna prin stampilare, apar numai pe vasele ceramice executate la roata olarului învârtită cu mâna². De-altminteri, așa se explică faptul de ce în regiunile de tradiție ceramică strict bizantină — unde vasele erau modelate la roata olarului rapidă (învârtită cu piciorul) — mărcile de olar aplicate pe fundul recipientelor nu se cunosc.

Semnele care s-au impus ca mărci de olar reproduc diferite motive geometrice, florale, alfabetiforme și chiar animaliere³. În unele așezări, de exemplu, la Staraja Reazan, în Rusia, s-au găsit mărci care reproduc forma unor obiecte (lacăte, chei de lacăte).

Despre semnificația mărcilor există o literatură bogată⁴. În timp ce unii le-au atribuit o funcție meșteșugărească, în sensul că ele ar indica semnul atelierului în care s-au modelat vasele respective, alții le-au atribuit o semnificație magico-religioasă. În privința aceasta încă nu s-a ajuns la un consens.

---

¹) În unele zone aceste mărci se întâlnesc și în secolele imediat următoare. De pildă, la Dărmănești jud. Neamț, s-a găsit o marcă de olar pe un vas din veacul al XIV-lea, vezi C. Mătase, M. Zamoșteanu, în *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1960 p. 348, fig. 8.

²) Vezi A. A. Mansinov, SA, IV, p. 293. Acest cercetător lega fenomenul încetării practicii aplicării mărcilor de olar de dezvoltarea tehnicii modelării vaselor și anume de înlocuirea roții olarului cu învârtire încetată, de roata olarului cu învârtire rapidă.

³) Câteva exemple de mărci de olar având ca semn motive animaliere, vezi la Petre Diaconu, SCIVA 34, 1983, p. 290—293

⁴) O literatură de orientare vezi la Maria Comșa, *L'origine des marques de potier sur la céramique slave*, în *Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slavische Archäologie* Band III, S. 167—172, Berlin, 1972, p. 167, notele 1—2; Petre Diaconu, în *Capidava I* (monografie arheologică), București, 1958, p. 215—226; idem, în *Păciul lui Soare I*, București, 1972, p. 132, notele 3—8.

Trebuie să recunoaștem însă că, în stadiul actual al cercetărilor, prima dintre cele două teze are de întâmpinat unele dificultăți atunci când este raportată la observațiile culese în stațiunile arheologice din regiunea Dunării de Jos, în special, din Dobrogea. La Dinogetia-Garvăn, de pildă, în nord-vestul Dobrogei, în nivelurile arheologice dintre anii 971—1122⁵, deci într-un răstimp de aproximativ 150 de ani, s-au găsit până în prezent peste 300 de tipuri de mărci⁶. Admițând că fiecare marcă aparține unui singur atelier de olărie, ar trebui, totodată, să admitem că în amintita așezare sau în imediata ei apropiere⁷ „au funcționat”, în vremurile date, peste trei sute de ateliere de olărie; chiar dacă am admite că fiecare marcă aparține unui anume meșter (și nu neapărat unui atelier) încă n-am avea dreptul să credem că la Dinogetia-Gărvăn și în împrejurimile ei au trăit și au lucrat circa 300 de olari în 150 de ani.

Oricum ar fi, nu se poate exclude, aprioric, posibilitatea ca unele semne să fi îndeplinit totuși funcția de marcă de olar.

În ce ne privește ne raliem părerii că de cele mai multe ori semnele de pe fundul vaselor ceramice din veacurile XII—XIV aveau o semnificație magico-religioasă. Deaceia, poate, când este vorba mai cu seamă de spațiul geografic carpato-balcanic, o mare parte din mărcile de olar se dezvoltă din semnele cruciforme.

În unele cazuri, faptul este cât se poate de evident. Avem în vedere semne ca: pentagrama, crucea gammata, pătratul cu diagonale, reprezentarea picioarelor sau cizmelor⁸, ca să nu mai vorbim de semnul * (încadrat sau nu în cerc), semn identificat cu *chrismon*-ul clasic.

Desigur, de multe ori s-au impus ca mărci de olar semne care vin din fondul păgân al credințelor religioase. Fenomenul este firesc și de aceea nu ne vom opri asupra lui.

Mai importantă este problema definirii originii practicii aplicării mărcilor de olar.

Unii cercetători au socotit că această practică este de origine slavă, în sensul că ea a apărut în cadrul ariilor neamurilor slave⁹.

Cercetătoarea bulgară Ludmila Donceva-Petkova a încercat să acrediteze ideea — ce-i drept, în modul cel mai discret posibil — că această practică este o creație a (proto)-bulgarilor¹⁰.

⁵) Viețuirea în formele feudale timpurii începe la Dinogetia-Garvăn în anul 971 (vezi Petre Diaconu, *Les Petchénégues au Bas Danube*, București, 1970. 26—30) și încetează în 1122 (*ibidem.*). Viețuirea în amintita așezare va începe de-abia la sfârșitul secolului al XII-lea sau la începutul secolului al XIII-lea (*Ibidem.*, p. 26—30).

⁶) Vezi, Maria Comșa, în *Dinogetia I*, 1976, p. 207—219, fig. 132—141.

⁷) Unitatea tehnică, a formelor și decorului ceramicii de la Dinogetia-Garvăn dintre anii 971—1122 ne dă dreptul să credem că ea este proprie colțului de nord-vest al Dobrogei, produsă în această zonă și că nu a fost produsă în centre de olărie depărtate din punct de vedere geografic.

⁸) În privința semnificației religioase a reprezentării picioarelor sau, mai corect spus, a cizmelor, vezi Petre Diaconu, *Dacia*, N.S., XIX, 1975 p. 267—268

⁹) Vezi nota 4

¹⁰) L. Donceva-Petkova, *Znathi vŭrhu arheologiceski pameatnitsy ot srednovekovna Bulgaria, VII—X vek*, Sofia, 1980, p. 25—26

Cercetătoarea în cauză are dreptate când susține că originea aplicării mărcilor de olar nu trebuie căutată în lumea slavilor, dar greșește atunci când o pune pe seama (proto)-bulgarilor, iar aceasta pentru motivul că afirmația nu are acoperire tactică. Astfel de mărci de olar se cunosc — pentru secolul VIII — și în alte părți, cum ar fi pe teritoriul României.

Dealtminteri, protobulgarii — ca populație nomadă-războinică — nu puteau avea o tradiție ceramică. În momentul când drujinele lui Asparuch s-au sedentarizat în nord-estul Bulgariei, ele și-au însușit ceramica populațiilor locale, numită de cercetătorii români cu un termen convențional, ceramica de tip Dridu.

Neavând o ceramică proprie, protobulgarii nu aveau cum fi creatorii sistemului aplicării mărcilor de olar pe fundul vaselor.

Iată, pe scurt, motivele care ne împiedică să admitem valabilitatea tezei că practica ștampilării vaselor din sec. VIII—XII ar fi de origine (proto)-bulgară.

Dar dacă originea practicării ștampilării vaselor din veacurile VIII—XI nu vine din lumea slavă și nici din cea (proto)-bulgară, pe seama cui trebuie pusă ea?

Încă din 1966 noi am emis părerea că această practică s-a transmis în ceramica epocii medievale timpurii, venind din fondul roman târziu¹¹. Acest punct de vedere a fost însușit mai târziu, în anul 1968, și de Maria Comșa.

Se știe că unele vase de sticlă romane sunt ștampilate cu semne în relief. În acest sens vom cita exemplul unor piese descoperite în Dobrogea, la Pârjoaia¹² și la Păcuiul lui Soare¹³. În afară de aceasta, se cuvine să amintim că practica ștampilării cu înscrisuri — de data aceasta — a fundului opaițelor, este, pe cât de veche, pe atât de răspândită în lumea romană.

În situații izolate, s-au găsit și vase ceramice din secolul al IV-lea având scrijelate pe fundul lor diferite semne. Avem în vedere un semn nedefinit de pe fundul unei oale de Dinogetia-Garvăn¹⁴ și a unui *chrismon* de pe fundul unui vas de la Ulpia Traiană Sarmisegetuza (în Transilvania)¹⁵.

Dar în epoca romană apar și semnele reliefate, cum este cazul unei descoperiri la Strigova, în Serbia¹⁶, din secolul al II-lea, sau al unui alt semn de pe un vas de la Dernovo, vas păstrat azi în muzeul de la Ljubliana¹⁷.

Mult mai numeroase sunt vasele (din secolele IV—V) cu astfel de semne, descoperite la Noricum¹⁸.

¹¹) Petre Diaconu RRH, V, 1966, 3, p. 491; idem, SCIVA, 30, 1979 3, p. 472, cu unele precizări de rigoare; Cf. și Maria Comșa *L'origine des marques de potier...* p. 169—171

¹²) Petre Diaconu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 290, fig. 1/11

¹³) Inedite încă.

¹⁴) Maria Comșa, în *Dinogetia I*, p. 220, fig. 141/11, 12.

¹⁶) Hadrian Daicovicu, XX, 1981 4, p. 621, fig. 4 și 5

¹⁶) B. Boris Eva, *Folia Archaeologica*, XIV, 1962, p. 27, fig. 6

¹⁷) Maria Comșa, *L'origine des marques de potier...* p. 170

¹⁸) H. Mitscha-Märcheim, *Osterreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XVIII, 4, 1963, p. 153—157

Din puținele exemple pe care le-am adus în discuția de aici rezultă cu limpezime că practica ștampilării vaselor cu semne în relief era cunoscută lumii romane¹⁹, în special, de la Dunărea Mijlocie.

Într-o astfel de situație este de presupus că olarii slavi au preluat practica ștampilării vaselor de la olarii populațiilor romanizate de aici. De altfel, așa se explică de ce cele mai vechi mărci de olar atribuite slavilor se găsesc în regiunile dunărene. Cu timpul, această practică s-a răspândit și în restul neamurilor slave dinspre regiunile nordice și răsăritene ale Europei. Afirmația se întemeiază pe faptul că la slavii nordici și răsăriteni mărcile de olar apar cu un secol, un secol și jumătate, mai târziu decât la slavii sudici.

Oricum ar fi, generalizarea, la un moment dat, a practicii ștampilării vaselor cu mărci de olar în jumătatea de răsărit a Europei nu poate fi socotită un atribut exclusiv al ceramicii slave, de vreme ce se întâlnește și în cadrul ceramicii altor populații, cum sunt: românii, maghiarii, germanii, suedezii ș.a.

La capătul scurtei noastre contribuții vom sublinia o singură concluzie și anume: mărcile de olar de pe ceramica din veacurile VIII—XII din jumătatea de răsărit a Europei — ca practică meșteșugărească — sunt o moștenire a tradiției olăriei din epoca romană târzie.

DE NOUVEAU SUR L'ORIGINE DE LA PRATIQUE DES ESTAMPILLES DE POTIER

Résumé

L'auteur considère que les signes imprimés sur le dos de certains vases des VIIIe — XIIe siècles p. Chr. (les soi-disant estampilles de potier) ont une signification magique-religieuse.

Quant à l'origine de la pratique d'estampiller le dos de certains vases à cette époque, l'opinion de la chercheuse bulgare L. Donceva-Petkova (qui soutient que cet usage est une création des Proto-Bulgare) est amendée; l'auteur apprécie qu'il s'agit d'un héritage de la tradition de la céramique de l'époque romaine tardive.

¹⁹⁾ În cazul de față nu ne interesează problema dacă romanii au preluat sau nu această practică de la alte populații, cum ar fi celții, de pildă. Asupra unor mărci de olar din vremea celților târzii, vezi, Martin Hell, Germania, 24, 1980, p. 118—123.